

2012 Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı: 29, s.1-13

**XYLOGRAFIE’NİN İLLÜSTRASYONDA ve İLLÜSTRATIF KİTAP
TASARIMLARINDA KULLANIMI ÜZERİNE TARİHSEL BİR ARAŞTIRMA**

Mustafa KINIK¹

ÖZET

Tahta kalıplarla baskı yapmak anlamına gelen Xylografie, yüzyıllarca birçok ülkede farklı amaçlarla kullanılmış bir tekniktir. Öncelikle Japonya ve Çin’de, sonraları ise birçok Avrupa ülkesinde kullanılmış ve tercih edilmiştir. Kimi zaman sanatsal, kimi zaman dekoratif, kimi zaman ise illüstratif amaçlarla kullanılmış, uzun yıllar önemini ve değerini hiç kaybetmemiştir.

Kalıp için kullanılan ağaç, organik yapısından dolayı elle çalışmaya en uygun malzemelerden bir tanesidir. Bu kolaylık birçok sanatçının tekniği benimsemesini sağlamıştır. Tahta kalıplar kimi zaman yüksek baskı, kimi zaman çukur baskı için kullanılmıştır. Metal kalıpların bulunuşuna kadarki süreçte yapılan seri üretimlerde bile, zamanla kalıbın deforme olduğu görülmesine rağmen bu teknik kullanılmıştır. Öncelikle dini konuların resimlenmesinde ve dini kitapların basılıp çoğaltılmasında tercih edilmiştir. Dini kitapların yanı sıra edebi eserlerin resimlenmesinde de bu teknik kullanılmıştır.

Bu araştırma Xylografie’nin tarihsel gelişim sürecine ait seçmeler içermektedir. Japonya, Çin ve bazı Avrupa Ülkelerindeki orijinal örneklerden bir bölümü üzerinde çalışılmıştır. Daha kapsamlı bir araştırma konusu olduğu düşünülerek tekniğin Ülkemizde kullanımı ve gelişimine yönelik bir değerlendirmede bulunulmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Xylografie, baskı, illüstrasyon, kitap resimleme, blok kitap

**A HISTORICAL RESEARCH ON XYLOGRAFIE WHICH APPLIED ON
ILLUSTRATION and BOOK ILLUSTRATIONS**

ABSTRACT

Xylografie is a technique for printing wood plates that has been used for different purposes in many countries for centuries. Primarily, this technique used and preferred by Japan, China and European countries later on. Sometimes it was used for artistic, decorative or illustrative purposes. It never lost its value and importance for many years.

The wood used for making mold is the best choice for working by hand due to its organic structure. This convenience has provided many artists to adopt the technique. Wood molds occasionally used for pit and high printing. The period up to the discovery of serial productions, metal molds, even though over time this technique is seen to be distorted mold used. Primarily, this technique preferred in reproduction of religious books and religious depictions. Besides religious books, literary works illustrated using this technique as well.

This research includes selection of Xylografie's historical development process. Some of the original samples from Japan, China and some European countries were studied. The

¹ Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi (mkinik@gazi.edu.tr)

technique is thought to be a more comprehensive research on the development of our country and an assessment was made to use.

Key Words: Xylografie, print, illustration, book illustration, book block

1. GİRİŞ

Almanca “Tahta oymacılığı”, Fransızca “Tahta kalıp basımı”, anlamına gelen Xylografie; Yunanca “Xylon: Tahta” sözcüğünden türetilmiştir. Ağaç baskı “Tarihte ilk defa Mısır ve Babil halkı tarafından alçak rölyef teknikli mühürlerde kullanılmıştır.” Genelde ilk dönemlerde sert ağaçların enine kesitlerinden parçalar üzerine, bıçak ve özel oyma kalemleri ile hazırlanan baskı kalıpları farklı amaçlarla kullanılan basılı materyalleri resimlemek amacıyla kullanılmıştır. Yaklaşık beşyüz yıllık bir geçmişe sahip olan bu teknik, kullanılan en eski tekniklerden bir tanesidir.

Görsel iletişimin bir ögesi olan illüstrasyon; başlık, metin ve slogan gibi sözel unsurları görsel bir dille anlatan, betimleyen, yorumlayan veya bir mesajı iletme, bir kavramı görselleştirmek için yapılan resimlerin tümüdür. Birçok alanda kullanılan illüstrasyonun en çok kullanıldığı alanlardan bir tanesi kitap resimlemedir. İlk örneklerini doğuda verene tahta baskı kitap illüstrasyon teknikleri, gelişen farklı olaylarla başka bölgelere yayılmış ve gelişmiştir.

2. TEKNİĞİN JAPONYA VE ÇİN’DE GELİŞİMİ VE BATI SANATINA ETKİSİ

Doğu sanatında Japon ve Çin estampları olarak bilinen ağaç baskı sanatçıların günümüze kadar ulaşan yaygın baskı çalışmaları bunun değişik üslup özelliklerini gösteren örnekleridir. Bugün birçok ülkede eskilere kadar giden özgün ağaç baskı kalıpları, birçok araştırmacının ilgilendiği, koleksiyonerlerin peşine düştükleri, müzelerin saklamak için korumaya aldıkları çok değerli örneklerdir. Bu değerli örnekler Avrupa Sanatında çok ünlü sanatçıların oyma kalıpları olabildiği gibi, oyma ustalarına kitap basımı için ünlü sanatçıların resimlerinden yararlanılarak oyduurulmuş veya kitapçılara istenilen konularda hazırlanmış tahta kalıplardan günümüze ulaşanlar da olabilmektedir (Tekcan, 1987).

Tahta baskı başlangıçta Taoist keşişlerin kötü ruhları kovmak amacı ile hazırladıkları tahta mühürleri kâğıt üzerine basmaları ile ortaya çıkmıştır. İlk tahta baskı örneklerinin XV. yüzyılda Ren Kıyılarında, ağaç üzerinde kazı ile yapılmış figürler olduğunu bilinmektedir. “Dünya tahta baskı litaritüründe, ilk baskı olarak bilinen ve halen Londra British Museum’da bulunan beş metrelik bir alanı kaplayan, alçak rölyef tekniğinde yapılmış Budizm konulu eser, Çin’de M.S. 868 tarihli yapılmış eserdir (Ayaz ve diğerleri, 1976). Ama eski Çin kaynakları, bu tekniğin bulunuşunun çok daha öncelere tarihlendirildiğini bildirmektedir. Bu ince işlenmiş, kabalıktan uzak illüstrasyon stili yüzyıllar boyunca sürmüştür. Çin’de örfler gibi, sanat da son derece gelenekseldir (Thiem, 1987).

Şekil 1. İlk basılmış kitap olarak bilinen Elmas Sutra (Diamont Sutra)'dan bir sayfa

Literatüre geçmiş diğer önemli bir eser de; M.S. 869 tarihli Wang Çieh tarafından Çin'de basılan, Elmas Sutra (Diamont Sutra) adlı rulo kitaptır. Bu kitap, Sanskritçe'dir ve "Diamond Sutra Öğretisi" konuludur. Özdeyiş biçiminde hazırlanmış metinlere sutra adı verilir. Bu karmaşık figürlü ve metinli çalışma, 1900 yılında Taoist bir papaz tarafından Türkistan'da bir mağarada bulunmasıyla ortaya çıkmıştır. Budizm'i anlatan ağaç bir bloktan basılan bu kitap, Batı'da "Block book" (tahta baskı kitap) olarak literatüre geçmiştir (Göncü, 1985).

Çin'de yüzlerce yıl birçok olağanüstü kitap basılmıştır. Çin'de yazılan ve basılan kitaplar ancak XVII. yüzyıldan sonra renklendirilmeye başlanmıştır. "The Ten Bamboo Hall" ve "Mustand Seed Garden" adlı kitaplarda görülen, kuş, bitki ve çiçekler sanatçılar için elle nasıl baskı yapıldığına ilişkin örnekleri içeren en orijinal eserlerdir (Akan, 2000).

Şekil 2. "The Ten Bamboo Hall" isimli kitabın iç sayfalarından görüntü (XVII. Yy.)

Şekil 3. "Mustand Seed Garden" isimli kitabın iç sayfalarından görüntü (XVII. Yy.)

Çin’de çıkan ferman sırasında (845) yaşanan olaylardan kaçmayı başaran bazı keşişler, bu olaylardan önce hazırladıkları kitaplardan kurtarabildiklerini Japonya’ya getirmişler ve burada “Ukiyo-e” sanatının gelişmesinde etkili olmuşlardır. Japon kültüründeki anlamı ise ulaşılmak istenen şey, ölüm sonrası, kavram ötesi gibi dini konulardır. Japonya’nın coşku ile kabul ettiği bu teknik, Nar Kentinde o kadar gelişti ki sonraki dönemlerde bu tekniği unutan Çin’i dahi etkiledi.

Şekil 4-5. “Ukiyo-e” Sanatından örnek çalışmalar.

Tokugawa Hanedanlığı Dönemi’nde (1603-1868) Shogun, Feodal Beyleri’nin ve samurayların belli zamanlarda Edo’da (Tokyo) yaşamalarını istemiştir. Bunun sonucu, Osaka ve Edo kentleri, zengin bir yaşam ve eğlence merkezi olmuştur. Eski Edo’nun günlük yaşam ve zevklerini anlatan ağaç baskı görüntülere ise bir resim ve grafik okulunun adı olan “Ukiyo-e” adı verilmektedir. Büyük ilgi gören bu resim anlayışının konularını güzel kadınlar (bijin), kuş ve çiçekler (kacho), Kabuki Tiyatrosu, sumo güreşçileri, güzel manzaralar (misho), tarih ve mitolojiden sahneler (abuna-e) ile erotik resimler (shunga) oluşturmuş ve bu anlayış estamp denilen baskı yoluyla yaygınlaştırılmıştır. Kiyomasu, Sharaku, Masanobu ve Monorobu ile ağaç sanatı önemli aşamalar göstermiştir. 18. yüzyılın sonlarında ise Korsuyai, Torii, Kionaga, Harunobu, Utamaro, Hokusai ve Hiroshige ile estamp altın çağını yaşamıştır. Sharaku tiyatro sahnelerini, Harunobu ise genç kadınlar ve bu kadınların baştan çıkartıcı görünüşlerini erotik olarak resmetmişlerdir (Akalan, 2000). Fuji-yama Dağı’nın 36 görüntüsü, şehirlerin ünlü köprülerinin görkemli görüntüleri, yüz ritim gibi konuları defalarca tekrarlanmışlardır. Hiroshige Ando, ufuk çizgisini aşağıya çekmiş, Batı sanatından etkilenmiş fakat daima Japon kalmıştır. “Yoshimara’da Çiçekli Kirazlar.” adlı eserinde derinliğe varan perspektif, Avrupa’dan etkilendiğini göstermektedir. Bu eserde gölgesiz biçimlendirme ve desen, Van Gogh’da görülen çizgi anlatımına çok benzemektedir. Van Gogh’un da Japon Sanatı’ndan çok etkilendiği bilinmektedir. Çünkü bu sanatçı da “çizgiler ile doğadaki optik görüntüyü” aynen yansıtmıştır.

1600'lü yıllarda görülen yeni anlayış, devletin geleneksel sanat görüşünü yansıtan “Kano Okulu” ile geleneksel tarihi resim okulu olan “Tosa”yı çelişkiye düşürmüştür. Bu dönemde işlenen konular sahne sanatçıları, güreşen sporcular, erotizm, mitoloji, tarih, hayvan ve bitki resimleridir. XVII. yüzyılda Japonya’da tahta baskı tekniğinde hazırlanmış, içleri turuncu kırmızı toprak rengi el ile boyanarak doldurulmuş tahta baskı kitaplar da görülmektedir. XVIII. yüzyılda yapılan baskılar çok daha renklidir ve sert kâğıt üzerine basılmışlardır. Baskı boyutları Avrupa’dakilere göre daha büyüktür ve baskı sayısı fazladır. Avrupa’da üretilen tahta baskılar ile Japonya’da üretilenler teknik olarak birbirlerinden çok farklı değildirler. Ancak, Uzak Doğu’nun geleneksel ve Batı’ya kapalı geçmişi nedeni ile Çin ve Japon tahta baskıları içerik olarak Batı’dakilere farklılık göstermektedirler. Tahta Baskı’da Japon ustalarının etkisi Avrupa Grafîği’nde önemli gelişmelere neden olmuştur (Idemitsu, 1986).

Jungent Stil Sanatçıları olan; Harret Clarke, Aubrey Bardsley ve William Breadley Japon öncülerinden resmin yapısını özellikle dekoratif yüzeysel bölünmeleri içeren kompozisyon stilini almıştır. Japon Resmi, yüzeydeki dekoratif düzenleme, kaligrafi sanatının, renklerdeki duyarlılık, figürlerdeki biçimsel yorum, kompozisyonlardaki yaratıcılık, merkezi perspektif yerine paralel perspektif kullanımı, resme yukarıdan bakış açısı gibi konularda yüzyıllar boyu Dünya Sanatı’nı etkilemiştir.

Çin tahta baskıları özellikle mektup kâğıtlarında kullanılmıştır. Çin’de 1580-1644 yıllarında çizgisel tahta baskı kitap illüstrasyonları görülmektedir. Japonlar tahta baskıyı Çin’den M.S. VI. yüzyılda Budizm ve diğer kültür hazineleri ile birlikte almışlardır. Japonlar XVII. yüzyılda siyah-beyaz XVIII. yüzyılda ise renkli tahta baskı sanatında dünyaca kabul edilen değerli eserler ortaya koymuşlardır. Ancak XIX. yüzyılda Avrupa’nın da etkisi ile tahta baskı sanatı Japonya’da gerilemiştir. Bununla beraber 1860’tan itibaren Avrupa ve Dünya ülkelerinin sanatsal gelişiminde Japon tahta baskıları etkili olmuştur. Japon Baskı Sanatı’nın Avrupa Sanatı’ndan temel farkı sanatsal çalışmaların içeriğinde görülmektedir.

Baskı sanatının, Uzak Doğu’da geliştirilmesinden birkaç yüzyıl sonra doğu-batı arasındaki ilişkilerin artmasıyla kâğıt ve mürekkep baskı yapmak amacıyla Batı’ya getirilmiştir. XII. yüzyılda doğudan İspanya’ya getirilen kâğıt, İtalya, Almanya ve Fransa’da XIV. yüzyıldan sonra bol miktarda üretilmeye başlamıştır. Bu gelişme ağaç baskı sanatına doğrudan etkilemiştir.

3. TEKNİĞİN BATI’DA GELİŞİMİ

Avrupa’daki en eski tahta baskı, “Bois-Protat” adlı eserdir. Eserde Hz. İsa’nın çarmıha gerilişine ait kompozisyon konu edilmektedir. Bu çalışma 1899 yılında Fransa’da bulunmuştur. İki yüzü de çalışılmış tahta kalıbın yalnız bir yüzeyi tam oyulmuş ve basılmıştır. Bunun nedeni kalıbın çok büyük olması ve o dönemde bu kalıp kadar geniş kâğıdın bulunmamasıdır. Kumaşa ya da kilise sunağına basıldığı tahmin edilmektedir.

Şekil 6. “Bois-Protat” adlı eser

XIV. yüzyılın ana motifi Hz. İsa'nın hiddet ve kin dolu yüz ifadelerini yansıtan baskılar olmuştur. Baskılarda kaybolan incelik gözleri yorar. Avrupa'da, İtalya'da büyük formatlı basılı at ve mihrap resimleri kilise duvarlarında ve duvar süslemelerinde kullanılmıştır. Bunun yanında sayıca az da olsa dini olmayan resimler de üretilmiştir. Örneğin; oyun kartlarında, astrolojik tasarımlarda XIV. yüzyılda basılan baskılar genellikle yöresel karakterler taşımaktadır. Oyun kartları XIII. yüzyılda burjuva sınıfı tarafından çok benimsenmiştir. XIV. yüzyılda kâğıdın Avrupa'da yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanılıp kâğıt maliyetlerinin düşmeye başlamasıyla birlikte oyun kartları en yoğun baskı seviyesine yükselmiştir. Bundan sonra burjuvanın yanı sıra orta gelirli halk arasında da hızla yayılan oyun kartlarının yapımı sonraki yıllarda yasaklanmış olmasına rağmen, Alman askerlerinin aracılığı ile oyun kartları, İtalya ve Fransa'da geniş halk kitlelerinin arasında hızla yayılmıştır. O dönemde yapılan kartların dekoratif özellikleri bugün az da olsa kullanılmaktadır (Akalan, 2000).

Şekil 7. Avrupa'da yüksek baskı tekniğiyle hazırlanmış oyun kâğıtları (1460'lar)

XIV. yüzyılda yaşamış, bilinen ilk baskı sanatçısının ismi Martin Schongauer'dir. Bu dönemde yapılan ahşap baskılar Fransa Kralı I. Francis'in Avusturya'lı Eleonore'ye evlenme teklifini bildiren ahşap baskı gibi afiş niteliği taşıyan haber yayma araçları olarak kullanılıyordu. Baskı sanatlarının ticaret sistemiyle ilişkili olarak kuzey ülkelerinden başlayarak güneye yayılması İtalya'da da yeni bir teknik ve anlatım üslubuna bunun için de çizim ve baskının gelişmesine yol açmıştır (Erzen, 1983).

XV. yüzyılın başında tahta baskılar XIV. yüzyıldaki gibi resim ve minyatürlerin ucuz kopyaları olarak yapılmıştır. Yapılan baskılar el ve şablon ile renklendirilmiştir. Almanya'da klasik şablon baskı görünümünden kurtulan tahta baskı, XV. yüzyılda gerçek sanatsal değere ulaşır. Bu yüzyılda Avrupa'da bu yöntem çokça kullanılır. Günümüze ulaşan örneklere bakıldığında hem tahta hem de metal kalıplardan baskı yapılmış olduğu, fakat tahta kalıbın metal kalıptan çok daha önce kullanılmaya başlandığı görülür. Bu dönemde farklı tarzlarda kullanılan taramalar renge tercih edilmiştir. Bu arada siyah zeminde beyaz çizgili (negatif) baskılara da rastlamak mümkündür. Bu teknik, XV. yüzyılda Floransa'da yapılan kitap illüstrasyonlarında özellikle Urs Graf'ın eserlerinde göze çarpar. Bu dönemde kullanılan baskı tekniği ve kâğıt kalitesi arka yüze baskı kalıbının izinin çıkmasına neden olduğu için kâğıdın iki yüzüne baskı yapılamamıştır.

Şekil 8-9. Urs-Graf'ın farklı tekniklerle yaptığı çalışmalardan örnekler

Tek yüze yapılan baskılardan, özellikle çanta ve kitap ciltlerine yapıştırılmış olanlar uzun süre saklanabilmiştir. Bu şekilde XV. yüzyıldan kalan tek veya çok nüshalı tek yüzü basılmış 3000'e yakın eser bugüne kadar saklanabilmiştir. Yüzyılın sonuna doğru oymacılık, tahta oymacılara bırakılmıştır. Aynı yıllarda Albrecht Dürer tahta baskılarını kendisi oymuş, sonraları ise blokların sadece çizimini yapmış, kalıplar Hieronymus Andreae tarafından oyulmuştur. Bu tekniği Dürer'den başka Hollanda'lı Jost De Negher de kullanmıştır. Aynı ressam XVI. yüzyılın başında August Burg'ta ünlü bir tahta oyma atölyesi yönetmiştir. Dürer'den başka Hans Burgmaire, Lucas Cranach, Hans Baldung

Grien, Schongaver ve Albrecht Altdorfer gibi sanatçıların da tahta baskı eserleri bulunmaktadır (Teker, 1995).

XVI. yüzyılın ilk yarısında tahta baskıda, özellikle Hans Holbein'in eserlerinde görüldüğü gibi, çizgi sayısı dolayısı ile de baskı kalitesi yüksek seviyeye çıkmıştır. Tahta baskıcılar XV. yüzyılın sonlarında gelişen bakır baskı tekniğine yakın neticeler almak için çabalayarak ince ve detaylı sonuca ulaşmaya çalışmaktadır. XVI. yüzyılda hem minyatür gibi küçük hem de freskler kadar büyük formlarda baskılar yapıyordu. Büyük formattaki baskılar birçok baskının bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Albrecht Altdorfer tarafından 1513-1515 yılları arasında yapılan "Triumphzug Kaiser Maximilians" 138 farklı baskı kalıbından oluşmuştur. Tiziano, boyutları 1,3x2,8 m. olup 12 tablodan oluşan "Untergang Des Phavaos" isimli büyük bir baskı yapmıştır. Bunun yanında Hans Holbein 5x6,5 cm. boyutlarında küçük tahta baskılar yapmıştır. Bütün bu mücadeleye rağmen zaman içinde bakır baskı tahta baskının yerini almış, teknik sonraki zamanlarda sadece yöresel eserlerde ya da sanatçılar tarafından ifade aracı olarak kullanılmıştır.

Şekil 10. Albrecht Altdorfer tarafından hazırlanan "Triumphzug Kaiser Maximilians" adlı çalışmadan ayrıntı (1513-1515).

Geçen yüzyılın ikinci yarısına kadar tahta baskı tekniği çok fazla rağbet görmemiştir. XIX. yüzyılda İngiltere ve Almanya'da Edvard Burne Jones ve Alphred Reller tahta baskı tekniği ile illüstrasyonlar yapmışlardır. Tahta baskıda Japon ustalarının keşfedilmesi Avrupa grafiğinde önemli gelişmelere neden olmuştur. Harred Clarke, Aubrey Beardsly ve William Bradley Japon öncülerinden resmin yapısını özellikle dekoratif ve yüzeysel bölünmeleri içeren kompozisyon stilini almışlardır. Wassily Kandinsky 1896'da Münih'te Jugendstyle ressamı Franz Von Stuck'un öğrencisi olmuştur. Bu sanatçının 1901-1908 arasında ürettiği 15 tahta baskı eser önemli örneklerdendir (Teker, 1995).

4. TEKNİĞİN KİTAP SANATINDA KULLANIMI VE BLOK KİTAP TASARIMLARI

“Alman asıllı Johan Gutenberg, 1430 yılında bir kuyumcu yanında oyma işlerinde çalışırken hayatına yeni bir yön verecek olan fikri ortaya koyma imkânı arıyordu. Bu fikir ayrı ayrı harf şekillerini yan yana getirerek sayfa yapmak, bir sayfayı bastıktan sonra dağıtılacak harfleri yeni sayfaların düzenlenmesinde tekrar kullanmaktı” (Evliyagil, 1972). Gutenberg bu fikrini ortaya koyabilmek için çok çalışmış, hatta bu amaca ulaşmak için üç ortaklı bir işletme kurmuştu. “Daha sonra yıllarca denemeler yapan Gutenberg 1450’de bir kitabın tipografi tekniği ile basılabilmesine imkân sağlayan sistemi buldu” (Becer, 1997). İlk baskı çalışanları Gutenberg ve ortakları Johann Fust ile Peter Schöffer tarafından İncil üzerine olmuştur.” (Özer, 1995).

Şekil 11. Johan Gutenberg ve ortakları tarafından hazırlanıp basılan İncil’den bir sayfa.

XV. ve XVI. yüzyıllar İtalya’da ünlü çizim ustalarının yetiştiği görülür. İtalya’da baskı makinesinin çıkmasından hemen sonra 1471’de Silius Italicus’un Punica adlı kitabı gibi alegorik nitelikte kitapların basılması ve bunların resimlenmesinin gereği, baskı sanatının kuzey ülkelerinde olduğu gibi gelişmesini sağlamıştır (Erzen, 1983).

O yüzyıllarda Fransa, İtalya, Almanya ve az da olsa İngiltere’de kitaplar basılmıştır. Bu gelişme kilise tarafından tepki ile karşılanır. Çünkü,

“...işsiz güçsüz olan bazı Hıristiyan tarikatlarının üyeleri o zamana kadar kitap kopya etmekle hem boş vakitlerini dolduruyorlar, hem de para kazanıyorlardı. Şimdi bu karlı iş de sona ermişti. Fakat matbaanın kilise tarafından hoş görülmemesinin en büyük sebebi; çoğalan kitapların kilise kürsülerinin önemini azaltmasıydı. Çünkü o vakte kadar bütün bilgiler papazların ağzından alınıyordu, şimdi kitaplardan alınabilecekti”. Bu gelişmelerle birlikte ilk gazeteler de çıkmaya başladı. “...Venedik’te ilk gazete yine Türklerle olan muharebe sırasında (1563) yayınlandı.” (Adıvar, 1984).

Ahşap baskı tekniği, Gustave Dore'nin resimlediği Dante'nin Kutsal Komedyası'ndan sonra, resimli gezi ve edebiyat kitaplarıyla baskı sanatlarında büyük aşama kazandı (Erzen, 1983).

Şekil 12-13. Albrecht Pfister tarafından tarafından basılan ilk illüstratif kitapların iç sayfalarından görüntüler.

Tahta baskı tekniği özellikle illüstratif kitaplarda fazlaca kullanılmıştır. İlk tipografik basılmış kitaplarda paragraf başına gelen süslü harf kısımları sonradan elle yapılmak üzere boş bırakılmıştı. 1400'den sonra Johann Fust ve Peter Schoeffer bu tür süslü başlık harflerini dini kitaplarda iki metal kalıp ile renkli olarak basmıştır. İlk illüstratif kitap 1461 yılında Albrecht Pfister tarafından basılmıştır. Sanatçı çalışmalarında illüstrasyon gelecek yerleri sonradan tahta baskı tekniği ile basmak üzere boş bırakmıştır. 1462'den sonra Pfister, yazı ile resmi aynı anda basmayı başarmıştır.

Şekil 14. Lucas Granach tarafından hazırlanan İncili (XVI. Yüzyıl)

1480'den sonra illüstrasyonlar çok renkli basılmıştır. 1530'dan itibaren kitaplarda basıldığı yer, basım ve basım yılı yazılmaya başlanır. Bu sayede kitap kapağı her kitabın önemli bir parçası haline gelir. El ilanları hazırlanırken Luhter'in yazıları Lucas Granach gibi ünlü sanatçılar tarafından resimlenir. Luther tarafından tercüme edilen ve tahta baskıları Granach tarafından yapılan İncil birkaç senede yirmi baskı yapar ve yüksek satış oranlarına ulaşır. XVI. yüzyılda kitaplara duyulan bu ilgi neticesinde ucuz baskı kâğıtları kullanılmaya başlanır ve kitap fiyatları düşer (L' ILLUSTRATION, 1926).

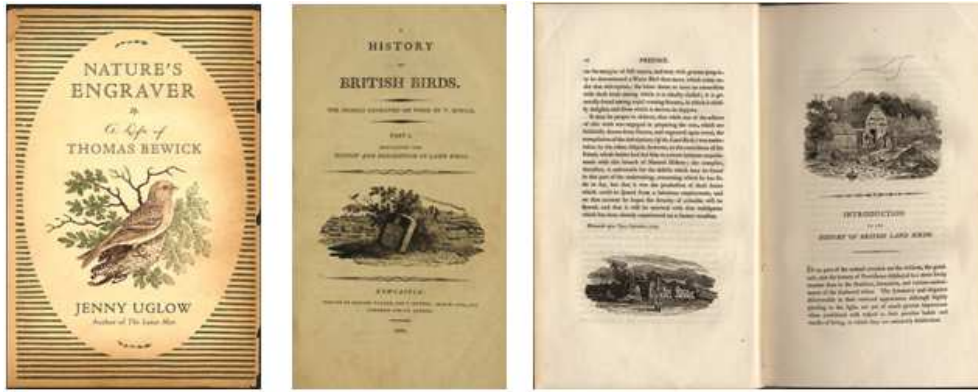
Batı Dünyası'nın basılmış en eski kitapları olan "blok kitaplar", illüstrasyon ve yazı kısmı ağaç baskı tekniğiyle hazırlanan kitaplardır. Bu döneme ait bilinen blok kitaplarda tarih yoktur. 1430 ile 1470 yılları arasında hazırlandığı tahmin edilmektedir. Tipografik unsurlarla basılan kitaplardan daha önceki yıllarda hazırlanan blok kitaplar başta Almanya olmak üzere birçok Kuzey Avrupa ülkesinde basılmıştır. Fransa ve İtalya'da baskı kitaplar ender olarak görülmektedir. En eski kitaplardaki illüstrasyonlar tahta baskı tekniği ile basılmış, yazı ilave olarak sonradan yazılmış veya yanına yapıştırılmıştır. Daha sonraları yazı, kompozisyonların içinde veya yanında yer almıştır. Tek taraflı basılan baskılar arka yüzlerinden kitaba yapıştırılmıştır. Bu kitaplar anopistografik blok kitaplar diye isimlendirilmiştir. 1450'den sonra kâğıdın çift tarafına yağlı boya ile baskı yapılmış ve opisthografische blok kitapları diye isimlendirilmişlerdir. Daha sonraları kitaplara tipografik döküm harflerle hazırlanıp basılan yazılar yapıştırılmıştır. Bu kitaplara typoxylografische blok kitaplar denmiştir. Bunlar normal dizgiyle basılan illüstratif kitaplara geçiş aşamasını oluştururlar. İllüstratif kitapların çoğunda resim yazıya oranla daha çok kullanılmıştır. Tahminen 33 değişik blok kitap mevcuttur. Bu kitapların büyük bir çoğunluğu dini içeriklidir (Mitchell, 1964).

Şekil 15. Canticum canticorum, blockbook (1465)

Ağaç baskı kitaplar XVIII. yüzyılda ağaç gravür tekniği olarak uygulanmıştır. 1775'de İngiliz Thomas Bewick ilk ağaç gravür denemelerini yapmıştır. Ağaç gravürde küçük ve

ayrıntılı baskılardan çok sayıda alınabiliyordu. Tipografik harflerle aynı yükseklikte çalışabildiği için matbaacılıkta kullanıldı. Thomas Bewick bakır oymacı olarak yetişmiş, kısa zamanda ağaç gravürün de imkânlarını keşfederek çizimdeki yeteneğini seri üretim sayesinde daha geniş kitlelere sunabilmiştir. 1790-1797'de "Kuşlar Tarihi" adlı eserini birçok kez basmıştır. Özellikle kitap illüstrasyonlarında tahta gravürün yeri çok önemlidir. Ağaç gravür tipografik harflerle basılabilme özelliğine sahiptir. Ayrıca özel kâğıt ve karmaşık baskı presi gerektirmediği, uzun süren baskı işlemi de olmadığı için uzun yıllar benimsenmiş ve birçok kişi tarafından kullanılmıştır. Bewick'in bu buluşu ile bilim, politika, kültür alanındaki iletişim yaygınlaşmıştır (Akalan, 2000).

Şekil 16-17-18. Thomas Bewick hazırlanan kuşlarla ilgili kitaplardan ayrıntılar.

XIX. yüzyılda negatif ve pozitif teknikler birlikte kullanılır. İnterpretativer gravür de denilen teknikle zamanın meşhur sanatçıları geniş kitlelere tanıtılır. Adolph Von Menzel kitap illüstrasyoncusu olarak çalışır. 1860'ta ilk defa İngiltere'de Thomas Balton bir ağaç bloğun üzerine fotoğrafın kopyasını alarak röprodüksiyon yapmak amacı ile kalıplar hazırlar. Geliştirilen teknik ileride daha sık kullanılır ve teknikle ilgili birçok araç-gereç geliştirilir.

XX. yüzyılın ilk yarısında sanat değeri yüksek çok sayıda illüstrasyon üretilir. 1950'den sonra baskı grafiğinin karakteri sanatçılardaki ve halktaki büyük formatlı ve renkli resimlere karşı beğeni nedeni ile değişir. Dolayısıyla ağaç gravüre ilgi de azalır. Matbaa ve Bilgisayar teknolojilerindeki büyük gelişmeler neticesinde ağaç baskı kitap üretimi sona ermiştir. Bireysel uygulamalar dışında teknik sadece sanatsal amaçla kullanılmaktadır.

5. SONUÇ

Bilinen ilk örneklerin görüldüğü Çin'den günümüze kadar geçen zaman sürecinde illüstratif kitaplar ve kitap yapım teknikleri değerini hiç kaybetmemiştir. Baskı tekniklerinde yaşanan gelişmeler ilk zamanlar tercih edilen ağaç kalıpların kullanımından vaz geçilmesine yol açmıştır. Bu tekniğin kullanımı orjinal el yapımı kitaplar dışında hemen hemen hiç kullanılmamaktadır. Günümüzde özellikle matbaa ve bilgisayar teknolojilerinde yaşanan gelişmeler daha farklı boyama teknikleriyle, daha farklı ölçülerde, daha orjinal kitap tasarımlarının yapılmasını sağlamıştır. Çoğu illüstratör kitap illüstrasyonlarında, bilgisayar teknolojisini kullanırken el yapımı, el boyaması kitap tasarımlarında rastlamak mümkündür. Özellikle farklı yaş seviyelerine yönelik hazırlanan çocuk kitaplarında orjinal

illüstrasyonların tercih edilmesi bu sanatın gelişmesi ve yaşatılması açısından çok önemlidir.

6. KAYNAKLAR

- Adıvar, A. A. (1984). **Tarih Boyunca İlim ve Din**. (2. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Akalan, G. (2000). **Gravür**. Ankara: Kaleseramik Sanat Yayınları.
- Ayaz, M., Günay, V. ve Akdeniz, H. (1976). **Eğitim Enstüleri Resim-İş Bölümü Grafik Grubu Ders Kitabı**. Ankara: Yaygın Öğretim Kurumu Yayınları.
- Becer, E. (1997). **İletişim ve Grafik Tasarım**. Ankara: Dost Yayınevi.
- Erzen, J. N. (1983). "Grafik Sanatlar", **Boyut Plastik Sanatlar Dergisi**, (11).
- Evliyagil, Ş. (1972). **Basım Sanayinin Temel Kavramları**. Ankara: Ajans Türk Bilim Yayınları.
- Gönenç, T. (1985). "*Türk Baskı Resim Sanatının Boyutları ve Geleceği*", **Sanat Çevresi**. (80).
- Grolier. (1965). **The Book of Art, (Chinese and Japanese Art)**, (9). New York: Grolier.
- İdemitsu, Ş. (1986). "*Japon Sanat Tarihine Genel Bir Bakış*", **Japonya Sanat Sergisi Kataloğuna Giriş Yazısı**, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- L' Illustration. (1926). **L' ILLUSTRATION Numéro de Noël (Venedik Cumhuriyeti Kitap İllüstrasyonları)**.
- Mitchell, S. (1964). **Medieval Manuscript Painting, Compass History of Arts**. New York: The Wiking Press.
- Özer, A. (1995). **Grafik Üretim Teknikleri**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tekcan, S. S. (1987). "*Ağaçbaskı Teknolojisi ve Sanatsal Baskılar*". **Türkiye'de ve Almanya'da Ağaçbaskı Sanatı**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.
- Thiem, G. (1987). **Türkiye'de ve Almanya'da Ağaçbaskı Sanatı**. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları.